

УПРАВЛІНСЬКО-ТЕХНІЧНІ, ЕКОЛОГІЧНІ ТА МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

УДК 351.862.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/2/397-400

Лариса ВЕЛИЧКО

завідувач кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції, доктор юридичних наук, професор

Єгор ПУПЯЛІС

аспірант кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

СТРАТЕГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Концепція зв'язку між культурою та політикою національної безпеки існує в класичних працях, зокрема у працях Фукідіда та Сунь Цзи. Карл фон Клаузевіц підтримав цей зв'язок, визнаючи війну та стратегію ведення війни «випробуванням моральних і фізичних сил». Тобто метою стратегії набагато більше, ніж поразка ворога на полі бою, є знищення його морального духу. Пишучи про Вестфальську систему, К. Клаузевіц стверджував, що в будь-якій війні беруть участь три важливі елементи: уряд, який визначає цілі війни; армії, які борються одна з одною; і народи, які їх підтримують [7].

У 1977 році Джек Снайдер упровадив аргумент політичної культури в сучасні дослідження безпеки, розробивши теорію стратегічної культури для тлумачення радянської військової стратегії. Певним чином це була спроба кинути виклик припущенню про унітарного раціонального актора в дослідженнях політики безпеки, заснованому на переконанні, що внутрішні політичні умови можуть сформувати навіть ядерну стратегію. Д. Снайдер запропонував, щоб еліти формулювали унікальну стратегічну культуру, пов'язану з національною безпекою, яка є ширшим проявом громадської думки, соціалізованої в особливий спосіб стратегічного мислення [6]. Важливі елементи стратегічної культури, на думку Д. Снайдера, включають контекст, пов'язаний із передбачуваними загрозами безпеці та технологічним розвитком; сильний когнітивний зміст, пов'язаний із установками та переконаннями; історичну спадщину; переконання щодо ролі армії та відповідних установ у процесі формування політики.

Джек Снайдер застосував свою стратегічну культурну структуру, щоб інтерпретувати розвиток радянських і американських ядерних доктрин як продукт різних організаційних, історичних і політичних контекстів і технологічних обмежень. Він стверджував, що ці різні культурні контексти спонукали американських і радянських керівників ставити різні питання про використання ядерної зброї та виробляти унікальні відповіді. Результатом стало його передбачення, що радянські військові віддадуть перевагу превентивному, наступальному застосуванню сили. Зрештою, Д. Снайдер стверджував, що стратегічна культура є «напівпостійною» і що нові проблеми та події оцінюватимуться не об'єктивно, а скоріше через лінзи сприйняття, які забезпечує стратегічна культура.

Внесок Джек Снайдера мав резонанс для інших аналітиків політики безпеки, і подальша робота над стратегічною культурою, як-от «Стратегія та етноцентризм» Кена Бута, була спрямована на ідейні основи ядерної стратегії та відносин наддержав. У «Ядерній стратегії та національному стилі» Коліна Грея також зазначено, що вироблення стратегії в таких країнах, як Сполучені Штати та Радянський Союз, характеризують

відмінні національні стилі з глибоким корінням у певному потоці історичного досвіду. Стверджуючи, що характеристики національного стилю базуються на історичних та антропологічних коренях, К.Грей більше зосереджувався на слабких зв'язках між національним стилем та його впливом на політичний вибір. Він визначив стратегічну культуру як посилення на способи мислення та дії щодо сили, що походить від сприйняття національного історичного досвіду, від прагнень до відповідальної поведінки в національних термінах і навіть від громадянської культури та способу життя [2]. Таким чином, стратегічна культура забезпечує середовище, в якому обговорюється національна стратегія безпеки, і вона служить незалежним важливим чинником розробки безпекової політики. Як і Д.Снайдер, К.Грей стверджував, що стратегічна культура матиме напівпостійний вплив на політику безпеки.

Хоча ці аргументи привернули увагу до ролі внутрішніх умов у формуванні політики національної безпеки, критики стверджували, що операціоналізація стратегічної культури може бути проблематичною та суб'єктивною. Окрім того, як прихильники, так і противники стратегічної культури вважали, що концепція стратегічної культури є досить статичною, зосередженою на стійких історичних орієнтаціях із сильною передбачуваною здатністю.

У 1990-х роках нове покоління наукових праць знову підтвердило корисність культурних інтерпретацій національної безпекової політики. Натхненні зростанням конструктивізму та тим, що було названо «відродженням інтересу до культури в дослідженнях безпеки», дослідники занурилися в розрив між структурними очікуваннями та реаліями політики безпеки з моделями пов'язаною з культурою поведінки держави.

Зростання конструктивізму в епоху після холодної війни вплинуло на теоретичні роботи зі стратегічної культури, внутрішніх структур та організаційної культури. Конструктивізм також пропонує багатообіцяючий підхід до виявлення тих особливостей внутрішнього суспільства, культури та політики, що мають значення для ідентичності держави та її дій у глобальній політиці. Будь-яка державна ідентичність у світовій політиці є частково продуктом соціальних практик, що становлять цю ідентичність у внутрішній політиці.

Александр Вендт сформулював конструктивістську позицію, згідно з якою державні ідентичності та інтереси соціально сконструйовані обізнаною практикою, і звернувся до гострого питання про те, як формуються ідентичність та інтереси [8]. Наразі зростання конструктивізму явно дозволило розпочати нову хвилю стратегічних культурних досліджень із деякими багатообіцяючими шляхами для подальшого розвитку.

Таким чином, покоління науковців створили краще розуміння зв'язків між культурою та поведінкою держави у сфері національної безпеки. Дослідження стратегічної культури надали багаті описи партикулярних культур та ідентичностей, а дослідники визнали важливі зв'язки між зовнішніми та внутрішніми детермінантами політики національної безпеки. Міждисциплінарні зв'язки з антропологією, історичними дослідженнями, соціологією та психологією сприяли даному розумінню. Натхненні конструктивізмом, вчені почали досліджувати, як формується та може розвиватися стратегічна культура за допомогою дослідницьких програм, таких як дискурсивний аналіз.

До того ж, сфери подальшої уваги містять у собі розробку загального визначення стратегічної культури для створення теоретично прогресивних моделей; визначення способів створення, підтримки та передачі новим поколінням стратегічної культури; вдосконалення моделей зв'язку між зовнішніми та внутрішніми детермінантами політики безпеки

Після десятиліть вивчення культурних детермінант ми можемо припустити, що стратегічна культура стала загальноприйнятною незалежною змінною в причинно-наслідковому моделюванні. Сьогодні вчені, здається, погоджуються, що відмінні політичні культури дійсно існують, але їхні визначення все ще стирають межу між формуванням переваг, цінностями та державною поведінкою. Стратегічна культура стає генератором уподобань, засобом для увічнення цінності й уподобання, а також силою, що забезпечує поживлення й оновлення цих цінностей.

Виявлення стратегічної культури як набору спільних припущень і правил прийняття рішень спонукає до запитання, як вони підтримуються і ким. Більшість вчених віддають перевагу описам політичної та стратегічної культур як власності колективів, а не просто індивідів, які їх утворюють.

Визнання стратегічної культури як важливого ідейного джерела національних

схильностей, а отже й політики національної безпеки свідчить про глибокі, але невизначені культурні основи поведінки держави. Якщо політична культура справді проявляється в когнітивному, оцінювальному та експресивному вимірах, можна уявити, що актори, які несуть ці цінності, можуть бути ідентифіковані. Насправді різні політичні лідери та інституції займаються історичною інтерпретацією та розробкою зовнішньополітичного курсу, що спонукає конкретних політичних гравців до коаліційних зусиль та побудови консенсусу.

Через це більшість досліджень стратегічної культури зосереджено на безперервності поведінки держави. Минулі знання осідають у колективній свідомості та стають відносно стійкими до змін. Уроки минулого служать жорстким фільтром для подальших дій, які можуть відбутися [1]. Тому інтригуючою характеристикою останнього покоління культурології є поступове визнання можливості стратегічних культурних змін з часом. Якщо історична пам'ять, політичні інститути та багатосторонні зобов'язання формують стратегічну культуру, то, як стверджують останні дослідження, було б логічно визнати, що зовнішня політика в усьому світі зазнає тривалих трансформацій. Цей корисний внесок у розгляд стратегічної культури ґрунтується як на дослідженнях реструктуризації зовнішньої політики, так і на конструктивістських ідеях зовнішньої політики як дискурсу. Це також є відповіддю на критику попередніх поколінь культурних моделей як статичних і нечутливих до системного тиску.

Ті науковці, які визнали, що стратегічна культура може змінитися, вважають, що такий процес буде непростим. Потенційними каталізаторами змін можуть бути драматичні події або травматичний досвід, такий як революції, війни та економічні катастрофи, які повністю дискредитують основні переконання та цінності. Така зміна супроводжуватиметься надзвичайним психологічним стресом і вимагатиме процесу ресоціалізації, що передбачає участь різних груп у виробленні компромісу щодо нової політичної культурної орієнтації. У цьому сенсі політичну культуру можна розуміти як форму консенсусу чи історичного нарративу, який потім стабілізується та легітимується наступними поколіннями політичних лідерів. Ці ідеї являють собою крок до вдосконалення стратегічних культурних моделей.

За яких умов може розвиватися стратегічна культура? Коли зовнішньополітичні рішення можуть вийти за рамки традиційної стратегічної культури? Наприклад, деякі дослідження рішень політики безпеки в епоху після холодної війни свідчать про те, що еволюція стратегічної культури може бути більш різкою, менш складною та більш поширеною, ніж допускають традиційні наукові орієнтації. По-перше, зовнішні потрясіння могли фундаментально кинути виклик існуючим переконанням і підірвати минулі історичні нарративи. По-друге, зовнішньополітична поведінка може порушити традиційні межі стратегічних культурних орієнтацій, коли основні принципи стратегічної думки безпосередньо суперечать одна одній. Іншими словами, країна з тлумачними кодексами підтримки демократії та неприйняття використання військової сили стикається зі стратегічною культурною дилемою, коли стикається з викликом демократії, який вимагає військової відповіді. Подібна дилема може виникнути через конфлікт між зобов'язаннями щодо багатосторонності та одностороннім переконанням у тому, що норми порушуються. Продукти цього стратегічного культурного дисонансу включають випадкові відмови держав від багатосторонніх домовленостей, розвиток альтернативних дипломатичних ініціатив або умови політичного співробітництва.

Таким чином, стратегічні культурні дилеми визначають нові напрямки зовнішньої політики та вимагають реконструкції вбудованих історичних нарративів. У дусі парадигмальних змін ці зміни потребують часу та енергії для загального сприйняття, але це абсолютно нові шляхи. Демократичні держави засновані на закладених цінностях національної безпеки, які можна перевірити перед обличчям стратегічних культурних дилем. Зміни, включно з різкою та досить драматичною зміною поведінки політики безпеки, здаються можливими, а стратегічні культурні моделі мають більшою мірою відображати умови, що викликають такі зміни.

1. Ellis R.J., and Thompson M. *Culture Matters: Essays in Honor of Aaron Wildavsky*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1997.
2. Gray C.S. *The Geopolitics of Superpower*. Lexington: University Press of Kentucky, 1988.
3. Huntington S.P. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. Vol. 72. No. 3. 1993. Pp. 22–49.
4. Kier E. *Imagining War: French and British Military Doctrine between the Wars*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1997.

5. Lane R. Political Culture: Residual Category or General Theory? *Comparative Political Studies*. Vol. 25. 1992. Pp. 362–387.
6. Snyder J. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 1977.
7. Von Clausewitz C. *On War*. Ed. and trans. Michael Howard and Peter Paret. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1976.
8. Wendt A. Identity and Structural Change in International Politics. In Lapid and Kratochwil, eds., *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. Pp. 47–64.

УДК 614.8

DOI: 10.31733/15-03-2024/2/400-402

Віталій ГРИБАН

професор кафедри
фізичного виховання
та тактико-спеціальної підготовки,
доктор біологічних наук, професор

Ксенія НЕВІНЧАНА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕБЕЗПЕКА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЩОДО УКРАЇНИ

Дослідження надзвичайних ситуацій, як і будь-якого іншого явища людського існування, потребує у першу чергу визначення дефініції досліджуваного. Так, у главі 1 Розділу I Кодексу цивільного захисту України надзвичайна ситуація (НС) ідентифікується як «обстановка на окремій території..., що характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією., застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загинувших і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» [1]. У п. 1 і 2 статті 5 глави 1 даного Кодексу наводиться класифікація НС за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків. Отже, за характером походження надзвичайні ситуації поділяються на техногенні, природничі; соціально-політичні; воєнні. Таким чином, надзвичайна ситуація – це обстановка, спричинена небезпечним чинником або подією, і що, серед іншого, характеризується джерелом походження та масштабом збитків та/або жертв.

В Україні наразі є як ніколи актуальними питання воєнного характеру, тому буде доречним спочатку розглянути дефініцію воєнного стану для визначення контексту. Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності...» [2] Президент Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», що був затверджений 300 голосами Верховної Ради. Згідно з указом, воєнний стан запроваджується з 5:30 24 лютого 2022 року. Таке рішення було ухвалено у зв'язку з повномасштабним нападом Російської Федерації на Україну. [3,4]

Характеристика надзвичайних ситуацій під час воєнних дій та спричинених ними звичайні не залежить від контексту конкретного конфлікту. Після початку індустріалізації економіки, війни також індустріалізувалися: наприклад, розробкою зброї масового ураження, що підвищило показники летальності і ступеня розрушення навколишнього середовища.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру – це ситуації, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких